

УДК 930:351:355(477)«1917/1920»

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2021-35-7>

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПЕРІОД 1917–1920 РР.

Чупрінова Наталія Юрїївна,

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
chuprinova_n@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0950-1410*

Новікова Ольга Олександрівна,

*докторка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
08novikovaolga76@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8498-1736*

Мета. Початок ХХ ст. іменується визначальними подіями відродження української державності. Зокрема, головною особливістю державотворення в цей період є становлення та розвиток української держави як Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського і Директорії Української Народної Республіки. Мета статті передбачає розкриття впливу процесів українського державотворення 1917–1920 рр. на військове будівництво. **Методи.** Методологічна основа дослідження побудована на принципах об'єктивності та історизму із застосуванням методів аналізу історичних джерел, опису історичних подій, порівняння особливостей військового будівництва в різні роки й узагальнення процесу військового будівництва в період українського державотворення 1917–1920 рр. **Результати.** З'ясовано, що процес українського державотворення 1917–1920 рр. відчутно позначився на військовому будівництві. За часів Української Центральної Ради відбувався активний процес українізації української армії, однак зрештою цей процес через самотню впевненість лідерів Української Центральної Ради та, перш за все, через нехтування потребами війська занепав. Військове будівництво в період Гетьманату стало більш прогресивним у цьому процесі, однак не було до кінця завершено через постійний негативний вплив на ці процеси інших держав, які боялися, що українська армія переросте у потужне боєздатне військо. Акцентуючи увагу на процесах військового будівництва за часів Директорії Української Народної Республіки, потрібно зауважити, що істотні зміни у цих процесах відбулися завдяки ухваленню Дисциплінарного статуту та Закону «Про поліпшення стану війська», однак із поваженням правління Директорії Української Народної Республіки військово будівництво, започатковане нею, поступово згоралося. **Висновки.** Розглянувши особливості військового будівництва за часів українського державотворення 1917–1920 рр., встановлено, що процес формування українського війська не був завершений за жодного з владних режимів. Панівна влада кожного з досліджуваних періодів намагалася сформувати потужну українську армію, але через неврахування потреб війська, особисту самотню впевненість, втручання зовнішніх політичних сил та зміни політичного курсу це завдання не було виконано. У перспективі подальших розвідок передбачено розкриття особливостей військового будівництва за часів становлення Західноукраїнської Народної Республіки.

Ключові слова: українізація армії, українська державність, Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія Української Народної Республіки.

PECULIARITIES OF MILITARY CONSTRUCTION IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN STATE FORMATION IN THE PERIOD 1917–1920

Chuprinova Nataliia Yuriivna,

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Sciences
and Humanities
National Academy of the National Guard
chuprinova_n@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0950-1410*

Novikova Olga Oleksandrivna,

*Doctor of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Sciences
and Humanities
National Academy of the National Guard of Ukraine
08novikovaolga76@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8498-1736*

Purpose. Early twentieth century called the defining events of the revival of Ukrainian statehood, in particular the main feature of state formation in this period is the formation and development of the Ukrainian state as the Ukrainian Central Council, Hetmanate of P. Skoropadsky and the Directory of the Ukrainian People's Republic. The purpose of the article is to reveal the influence of the processes of Ukrainian state formation of 1917–1920 on military construction. **Methods.** The methodological basis of the study is based on the principles of objectivity and historicism, using methods to analyze historical sources, describe historical events, compare features of military construction in different years and generalize the process of military construction during the Ukrainian state of 1917–1920. **Results.** It is established that the process of Ukrainian state formation in 1917 and 1920 had a significant effect on military construction. During the Ukrainian Central Rada there was an active process of Ukrainization of the Ukrainian army, but in the end the process of Ukrainization of the army due to the original confidence of the leaders of the Ukrainian Central Rada and, above all, due to neglect of the army. Military construction during the Hetmanate became more progressive in this process, but was not completed due to the constant negative impact on these processes of other states, which feared that the Ukrainian army would grow into a powerful and capable army. Focusing on the processes of military construction during the Directory of the Ukrainian People's Republic, it should be noted that significant changes in these processes occurred due to the adoption of the Disciplinary Statute and the Law “On Improving the State of the Troops”, gradually collapsed. **Conclusions.** Considering the peculiarities of military construction during the Ukrainian state formation of 1917–1920, it is established that the process of formation of the Ukrainian army was not completed under any of the ruling regimes. The ruling authorities of each of the studied periods tried to form a strong Ukrainian army, but due to disregard for the needs of the army, personal confidence, intervention of foreign political forces and changes in political course, this task was not fulfilled. In the perspective of the next explorations it is planned to reveal the peculiarities of military construction during the reign of the Western Ukrainian People's Republic.

Key words: ukrainianization of the army, ukrainian statehood, Ukrainian Central Rada, Hetmanate of P. Skoropadsky, Directory of the Ukrainian People's Republic.

1. Вступ. Початок ХХ ст. іменується визначальними подіями відродження української державності, хоча в період українського державотворення проблеми відродження ніколи не були другорядними. Головною особливістю державотворення в цей період є становлення та розвиток української держави як Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського та Директорії Української Народної Республіки. Але все-таки кінцевого закріплення ці номінальні форми української державності не досягли, проте досвід їхньої діяльності в напрямі державного будівництва став прикладом для сучасників.

У період Першої світової війни територію української держави окупувала російська армія. Придушення розвитку української державності радянською армією спричинило формування загальнодемократичного та національно-визвольного руху, представником якого здебільшого стала українська нація. Український народ у боротьбі за відновлення української державності поступово акумулював у собі національно виражений характер. На таких засадах відбувалося військове будівництво в період 1917–1921 рр.

Тематика військового будівництва в період українського державотворення 1917–1920 рр. є доволі актуальною серед досліджень багатьох науковців та істориків і тому лежатиме в основі цієї розвідки.

2. Мета дослідження. Метою статті передбачено розкриття впливу процесів українського державотворення 1917–1920 рр. на військове будівництво. Окреслена мета зумовила розв'язання таких завдань:

- 1) виокремлення особливостей військового будівництва в період діяльності Української Центральної Ради;
- 2) дослідження процесу військового будівництва за часів правління Гетьманату;
- 3) визначення основних аспектів військового будівництва за часів Директорії Української Народної Республіки.

Методологічна основа дослідження побудована на принципах об'єктивності та історизму з застосуванням методів аналізу історичних джерел, опису історичних подій, порівняння особливостей військового

будівництва в різні роки й узагальнення процесу військового будівництва в період українського державотворення 1917–1920 рр.

3. Військове будівництво за часів Української Центральної Ради. Після закінчення Лютневої революції, а саме 17 березня 1917 р., національно-патріотичними силами було утворено Українську Центральну Раду. Впродовж березня – червня цього ж року зазначену політичну структуру, а також її програмні пріоритети активно підтримували українські війська. З огляду на це українські війська на чолі з відомими на той час військовими були готові до підпорядкування наказам Української Центральної Ради.

Про перебіг військового будівництва часів функціонування Української Центральної Ради слід зазначити, що саме Лютнева революція дала поштовх до утворення різноманітних військових комітетів та організацій. Підвищення рівня українізації в країні, зокрема завдяки утворенню різноманітних військових комітетів та організацій, вимагало створення комплексного центру для управління та координування діяльності цих комітетів та організацій. Зокрема, Українським військовим клубом ім. П. Полуботка, який очолив і координував цей процес, на I Всеукраїнському з'їзді було запропоновано створити комплексний центр для управління та координування діяльності військових комітетів й організацій.

На I Всеукраїнському військовому з'їзді, який відбувся 5–8 травня 1917 р., йшлося про близько 1 млн українських вояків. За підсумками цього з'їзду Українська Центральна Рада стала єдиним органом координації діяльності військових комітетів та організацій. Очільники I Всеукраїнського військового з'їзду в результаті проведення 3-денних переговорів дійшли висновку про створення спеціальних національних військових частин із метою припинення дезертирства й посилення рівня дисципліни в армії. Для проведення українізації військових частин було утворено Український генеральний військовий комітет, до складу якого увійшло 18 осіб, причому процесі українізації військових частин погоджувалися з Російським генеральним штабом. На посаду голови

Українського генерального військового комітету було обрано С. Петлюру, який у своїй діяльності повністю підпорядковувався Українській Центральній Раді (Бандурка та ін., 2004: 345).

Ігнорування заборони, висунутої петроградським урядом, призвело до того, що 5 червня 1917 р. відбувся II Всеукраїнський військовий з'їзд. У цьому з'їзді взяли участь 2 300 делегатів, які представляли інтереси 1 732 444 українських військових. За підсумками проведення з'їзду до Тимчасового уряду було надіслано звернення про необхідність проведення масової українізації як в армії, так і на флоті, причому виконання такого звернення стало обов'язковим для всіх військових комітетів та організацій відповідно до рішення, яке висунув Український генеральний військовий комітет. У складі Українського генерального військового комітету на той час було вже не 18, а 27 осіб, а за організаційною структурою комітет поділявся на 8 структурних відділів: організаційний, інспекторський, стройовий, мобілізаційний, правничо-консультаційний, агітаційно-просвітницький, відділ спеціальних служб та канцелярію (Мироненко, 1995: 247–248).

Наприкінці червня 1917 р. Тимчасовий уряд ухвалив рішення про припинення українізації військових частин, оскільки такий процес мав доволі негативні наслідки для боєздатності армії. Одним із таких наслідків вважають відмову представників української армії виконувати накази й служити в армії, оскільки українізація війська не була підтверджена на той час вищими військовими установами. Також негативним наслідком стали масові дезертирства і протистояння солдатських комітетів та українських військових рад (Логвиненко, 2016).

Восени 1917 р. відбулося значне посилення більшовицької агітації як у військах, так і на флоті. Результатом цього стала зміна позиції солдатів. Саме тому петроградський уряд усіма силами намагався зберегти контроль над військовими частинами. Дозволено було навіть українізувати 29 дивізій, утім, на жаль, цього не відбулося. Значна політизація армії, високий рівень недовіри з боку солдатів до офіцерів призвели до розколу українізованих військових частин та підвищили рівень деморалізації в українських військових частинах (Логвиненко, 2016).

З огляду на вищезазначене необхідно наголосити, що Українська Центральна Рада на чолі зі своїми лідерами мала всі реальні можливості створити власну систему збройних сил, утім, цим так і не скористалася належним чином. Більшість представників, що входила до складу Української Центральної Ради, вважала, що українізація війська – це короткостроковий етап, оскільки метою військового будівництва мала бути організація системи народної міліції, на яку б покладалася функція органів охорони порядку в державі. Водночас неврахування потреб війська стало поштовхом до «повалення» процесу українізації армії. Причиною цього також є й відсутність військового забезпечення як ресурсу протидії радянському впливу (Логвиненко, 2016).

20 грудня 1917 р. на засіданні Генерального Секретаріату Української Центральної Ради було обговорено питання стану й значущості українізації війська. За підсумками засідання ухвалили рішення про негайне проголошення України окремою державою. Зокрема,

член Української Центральної Ради О. Шульгін заявив, що Українська Центральна Рада є незалежною, тому для закріплення її незалежності слід забезпечити підтримку необхідної кількості сил, тобто армії. Натомість М. Порш зазначив, що зміна політичного курсу, коли немає посиленої армії, неприпустима (Верстюк, 1996: 54).

4. Особливості військового будівництва в період Гетьманату (1918 р.). Навесні 1918 р. в Україні відбулися складні політичні зміни – Українська Центральна Рада не змогла забезпечити належний рівень не тільки державного, але й економічного розвитку. Наслідки цього процесу спровокували активізацію несоціалістичних сил. Так, у Києві 29 квітня 1918 р. відбувся конгрес хліборобів, організований з ініціативи Союзу земельних власників. Присутніми на цьому конгресі були поміщики, селяни та представники банківського капіталу. Основною метою проведення конгресу стало формування міцної влади в Україні, формою якої мав бути гетьманат. За підсумками конгресу П. Скоропадський проголосив Гетьманат «Українською державою». В останню ніч квітня 1918 р. під контроль Гетьманату перейшли як державні інституції, так й інші об'єкти (Осадчий, 2008).

Проголошення Гетьманату не було безкровним. На захист Української Центральної Ради ані в Києві, ані в інших провінціях ніхто не став через низький та поступово вичерпаний рівень довіри до неї. В основі проголошення Гетьманату лежала зміна однієї форми державного правління (демократичної парламентської форми) на іншу (авторитарну форму), за якої, згідно з позицією представників нової влади, в процесі українського державотворення не було б місця радикалізації, деградації та дезорганізації народу, оскільки передбачалося введення приватної форми власності й дотримання на цій основі встановлених правових норм (Осадчий, 2008).

П. Скоропадський як очільник Гетьманату був творчим політичним діячем. Особливо визначною його роль є в системі державного і, зокрема, військового будівництва. За правління П. Скоропадського українське державотворення вийшло на зовсім новий рівень розвитку, в минулому лишилися і хаос, й анархія, і безнадійна політична демагогія, і безрезультатні соціальні експерименти, і суцільне ігнорування потреб суспільства тощо.

Акцентуючи увагу на процесі військового будівництва в період Гетьманату, необхідно зауважити, що цей процес доволі складний, оскільки формування збройних сил потребувало нових ресурсів, нового плану українізації армії. В основі процесу військового будівництва лежало ухвалення спеціально розробленого військового відомством Української Народної Республіки проекту, який передбачав, що в структурі українського війська мають функціонувати 8 піхотних корпусів та 4–5 кінних дивізій на базі територіального укомплектування. Водночас реалізація цього проекту не призвела до формування постійних і регулярних збройних сил. Створення української армії було переведено Гетьманом на реальний ґрунт. Наприкінці травня 1918 р. був ухвалений законопроект, за яким визначались основні засади військової служби. Згідно з положеннями зазначеного законопроекту неприйнятними

були принципи формування та забезпечення вільного доступу до військових посад і здобуття військової освіти. 22 червня цього ж року відбулися кардинальні зміни у складі військової адміністрації. Передбачалося створення комплексної системи військових шкіл, які б забезпечували об'єктивну та ґрунтовну підготовку офіцерів будь-якого роду оволодіння зброєю. Кінець червня 1918 р. став початком організації Державної військової академії (Терещенко).

24 липня 1918 р. було ухвалено закон про важливість загальнообов'язкової військової повинності. Відповідно до цього закону початок першої мобілізації мав відбутися у жовтні 1918 р. (85 тис. осіб), друга мобілізація припадала на 1 березня 1919 р. (ще 79 тис. осіб). У липні 1918 р. було створено Гвардійську сердючку дивізію, яка нараховувала 5 тис. осіб та у перспективі мала стати еталоном для формування української армії. Водночас через позицію командування австро-німецьких військ військове будівництво часів Гетьманату поступово ускладнювалось. Австро-німецькі війська боялися, що Гетьманат зможе створити потужну боездатну армію. Дещо злагодити таку ситуацію в напрямі формування української армії вдалося безпосередньо гетьману П. Скоропадському. Зокрема, на зустрічі з імператором Вільгельмом II він домовився, що українській державі передадуть захоплені раніше німцями Чорноморський флот (Терещенко).

Отже, аналізуючи основні аспекти військового будівництва в період правління Гетьманату, необхідно зауважити, що воно (будівництво – *Н. Ч.* та *О. Н.*) було спрямоване в правильне русло та базувалося на значних досягненнях цього періоду, втім, на жаль, до кінця не було реалізоване.

5. Особливості військового будівництва в період Директорії Української Народної Республіки. Одним із важливих історичних етапів українського державотворення початку ХХ ст. є період створення та діяльності Директорії Української Народної Республіки. Його вчені-історики вважають одним із найбільш тривалих, оскільки він проіснував аж 2 роки (для українського державотворення того часу це значний період).

Криза гетьманського уряду призвела до чергової окупації України іноземними військами, тому Український Національний Союз у грудні 1918 р. взяв на себе відповідальність за оборону України. Виконання урядових функцій було покладено на Директорію, до складу якої входили на той час 5 осіб (на чолі з В. Винниченком). За планом діяльності Директорія мала функціонувати за принципом антигетьманського повстання, а після перемоги передбачалося, що вона керуватиме Українською державою до часу скликання Установчих зборів (Терлюк, 2008).

За правління Директорії українській державі було відновлено назву, тобто знову почала функціонувати Українська Народна Республіка, а форма державного правління наново стала республіканською.

Водночас, аналізуючи історичні події правління Директорії Української Народної Республіки, потрібно зазначити, що цій управлінській системі того часу так і не вдалося повністю мобілізувати та об'єднати політичні сили. Політичні сили Директорії Української Народної Республіки не змогли розробити і впровадити план створення та розвитку Української Держави. Також одними з головних перешкод на шляху українського державотворення за часів правління Директорії стали несприйняття іншими державами самовираження Української Держави та постійна боротьба українських патріотів із більшовицькими військами за незалежність (Кравчук, 2021).

За часів правління Директорії Української Народної Республіки військове будівництво зазнало значних змін. Так, центром війська Директорії були Запорізький корпус, Корпус Січових Стрільців, Чорноморський кіш, дивізії сірожупанників. Згідно з планом Директорії передбачалося здійснити реорганізацію війська та поділити його на два корпуси. Для досягнення такої мети в напрямі військового будівництва було розроблено та ухвалено Дисциплінарний статут, а також Закон «Про поліпшення стану військ» (Кравчук, 2018).

Акцентуючи увагу на системі керування військом Директорії, варто зазначити, що очільником цієї системи був Головний Отаман. Документально затверджено чіткий розподіл обов'язків між отаманом, який видавав накази (він також здійснював керування військами, що безпосередньо брали участь у боях, та Дієвою Армією загалом), і Військовим Міністром, до компетенції якого належало впровадження військової політики за часів миру (Кравчук, 2018).

6. Висновки. Таким чином, комплексний аналіз процесів українського державотворення 1917–1920 рр. дав змогу встановити, що досліджувані процеси відчутно позначилися на військовому будівництві. Так, за часів Української Центральної Ради відбувався активний процес українізації армії, втім, у кінцевому підсумку українські війська через самобутню впевненість лідерів УЦР, а також через нехтування необхідними й важливими військовими потребами занепали. Військове будівництво в період Гетьманату стало більш прогресивним, водночас не було до кінця завершеним через постійний негативний вплив на ці процеси інших держав, які боялися, що українська армія переросте в потужне боездатне військо. Акцентуючи увагу на процесах військового будівництва часів Директорії Української Народної Республіки, потрібно зауважити, що істотні зміни в цих процесах відбулися завдяки ухваленню Дисциплінарного статуту та Закону «Про поліпшення стану військ», утім, із «поваленням» правління Директорії військове будівництво, започатковане нею, поступово згоралося.

У перспективі подальших наукових розвідок передбачено розкриття особливостей військового будівництва за часів правління Західноукраїнської Народної Республіки.

Література:

1. Історія державності України: експеримент : підручник / О.М. Бандурка та ін. ; за заг. ред. О.М. Бандурки, О.Н. Ярмаши. Харків : Одіссей, 2004. 608 с.
2. Кравчук М.В. Особливості державотворення та військового будівництва у період Директорії (історико-правове дослідження). *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 16–17 квітня 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 32–37.
3. Кравчук М.В. Держава та армія УНР в добу Директорії та їх правове закріплення. *European Political and Law Discourse*. 2018. Vol. 5. Issue 6. С. 88–96.
4. Логвиненко І.А. Проблеми формування національної армії в УНР (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 43–49.
5. Мироненко О.Л. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. Київ : Ор-Дана, 1995. 328 с.
6. Осадчий Ю.Г. Формування збройних сил української держави гетьманом П. Скоропадським. *Сучасна картина світу: природа, суспільство, людина* : зб. тез та доп. міжнародної наукової конференції, м. Суми, 16–17 квітня 2008 р. Суми, 2008. С. 56–64.
7. Терещенко Ю.І. Що встиг Скоропадський? *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/12/13/153341/> (дата звернення: 30.11.2021).
8. Терлюк І.Я. Особливості державотворення в Україні в період «Другої УНР» (Директорії). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. С. 1–6.
9. Українська Центральна Рада: документи і матеріали. У 2 томах / упоряд. В.Ф. Верстюк. Київ : Наукова думка, 1996. Т. 2. 424 с.

References:

1. Istorija derzhavnosti Ukrajinu: eksperyment [History of statehood of Ukraine: experiment]. Kharkiv : Odissey, 2004. 608 p. [in Ukrainian].
2. Kravchuk, M.V. (2021). Osoblyvosti derzhavotvorennja ta vijskovogho budivnytva u period Dyrektoriji (istoryko-pravove doslidzhennja) [Features of state formation and military construction in the period of the Directory (historical and legal research)]. *Ukraina v umovakh reformuvannja pravovoi systemy: suchasni realiji ta mizhnarodnyj dosvid* : materialy V mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferenciji, pp. 32–37. [in Ukrainian].
3. Kravchuk, M.V. (2018). Derzhava ta armija UNR v dobu Dyrektoriji ta jikh pravove zakriplennja [The state and the army of the UPR in the days of the Directory and their legal consolidation]. *European Political and Law Discourse*. Vol. 5. Issue 6. P. 88–96. [in Ukrainian].
4. Loghvylenko, I.A. (2016). Problemy formuvannja nacionaljnoji armiji v UNR (berezenj 1917 – kvitenj 1918 rr.) [Problems of forming a national army in the UPR (March 1917 – April 1918)]. *Visnyk Kharkivskogho nacionalnogho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3 (74), pp. 43–49. [in Ukrainian].
5. Myronenko, O.L. (1995). Svitoch ukrajinskoji derzhavnosti. Polityko-pravovyj analiz dijalnosti Centraljnoji Rady [Svitoch Ukrainian statehood. Political and legal analysis of the Central Council]. Kyjiv : Or-Dana, 328 p. [in Ukrainian].
6. Osadchij, Ju.Gh. (2008). Formuvannja zbrojnykh syl ukrajinskoji derzhavy ghetjmanom P. Skoropadskym [Formation of the Armed Forces of the Ukrainian state by Hetman P. Skoropadsky]. *Suchasna kartyna svitu: pryroda, suspiljstvo, ljudy* : zb. tez ta dop. mizhnarodnoji naukovoi konferenciji, pp. 56–64. [in Ukrainian].
7. Tereshhenko, Ju.I. Shho vstygh Skoropadskij? *Istorychna pravda* [What did Skoropadsky? Historical truth]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/12/13/153341/> [in Ukrainian].
8. Terljuk, I.Ja. (2008). Osoblyvosti derzhavotvorennja v Ukrajinu v period “drughoji UNR” (Dyrektoriji) [Features of state formation in Ukraine during the “second UPR” (Directory)]. *Naukovyj visnyk Ljvivskogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav*, pp. 1–6. [in Ukrainian].
9. Ukrajinsjka Centraljna Rada: dokumenty i materialy: u dvokh tomakh [Ukrainian Central Council: documents and materials: in two volumes]. Kyjiv : Naukova dumka. T. 2. 424 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.12.2021.
The article was received 06 December 2021.